

سفر آموزگار بی‌همتای منطق

سایه اقتصادی نیا

دکتر محمد خوانساری، عضو پیوسته فرهنگستان زبان و ادب فارسی و استاد منطق دانشگاه تهران، روز پنج‌شنبه ۱۳ اسفند ۱۳۸۸، در سن هشتاد و هشت سالگی، پس از طی دوره چند ماهه بیماری، در بیمارستان آراد در تهران درگذشت.

وی در سال ۱۳۰۰ ش در اصفهان متولد شد؛ مقدمات سنتی را در مکتب‌خانه همین شهر آموخت؛ پس از طی تحصیلات ابتدایی، وارد دانشسرای مقدماتی اصفهان شد؛ در ۱۳۱۹ با احراز رتبه اول امتحانات نهائی آن را گذراند و، برای ادامه تحصیل، وارد دوره پیش‌دانشگاهی (préparatoire) دانشسرای عالی تهران شد و، در این مرحله، از محضر درس استادانی چون جلال‌الدین همائی، مدرّس رضوی، دکتر رضازاده شفق بهره‌مند گردید. سپس، به سایه گرایش شخصی، وارد رشته فلسفه و علوم تربیتی دانشسرای عالی تهران شد و محضر استادانی چون دکتر علی‌اکبر سیاسی، دکتر یحیی مهدوی، دکتر غلامحسین صدیقی، و فاضل تونی را درک کرد. وی در سال ۱۳۲۳ از رشته فلسفه و علوم تربیتی فارغ‌التحصیل شد و، برای تدریس، به استخدام آموزش و پرورش درآمد و سه سال در دبیرستان عظیمیه شهرری تدریس کرد. سپس، به دعوت دکتر علی‌اکبر سیاسی، به دانشگاه تهران منتقل شد و تدریس دروسی چون روان‌شناسی تربیتی، عربی، و تصدی آزمایشگاه روان‌شناسی را برعهده گرفت. در همین ایام،

در رشته ادبیات فارسی نیز نام‌نویسی کرد و در سال ۱۳۲۹ به اخذ لیسانس در این رشته نایل شد و آن را تا مقطع دکتری ادامه داد؛ اما، پیش از دفاع از رساله دکتری خود با موضوع «توصیف کیفیات نفسانی در مثنوی مولانا» به راهنمایی استاد فروزانفر، در سال ۱۳۳۷ به فرانسه رفت و سه سال در شهر پاریس به مطالعات علمی اشتغال داشت و، در سال ۱۳۴۰، به اخذ درجه دکتری از دانشگاه پاریس در رشته منطق و فلسفه توفیق یافت.

خوانساری، پس از فاضل تونی، به جای او برای تدریس منطق به دانشکده ادبیات دانشگاه تهران دعوت شد و تا سال بازنشستگی (۱۳۶۱) تدریس این درس را در آن دانشکده برعهده داشت. منطق صوری به قلم دکتر خوانساری منزلت کتاب درسی بی‌رقیب دانشگاهی در نوع خود را یافت و، با آن، دانشجویان این رشته در سراسر کشور شاگردان غیرحضوری استاد شدند. دکتر خوانساری کتاب درسی دیگری در این مبحث برای مقطع تحصیلی دبیرستانی نیز تألیف کرد که تعلیم آن به نسل‌های متوالی دانش‌آموزان نقش مؤثری داشته است.

مهارت کم‌نظیر دکتر خوانساری در تألیف کتاب‌های درسی را در صرف و نحو و اصول تجزیه و ترکیب که برای آموزش زبان عربی نوشته شده می‌توان مشاهده کرد که تاکنون به چاپ‌های متعدد رسیده است.

دکتر محمد خوانساری از سال ۱۳۷۰، با رأی شورای عالی انقلاب فرهنگی، به عنوان عضو پیوسته فرهنگستان زبان و ادب فارسی انتخاب شد و در سومین همایش چهره‌های ماندگار در ۱۳۸۲ نیز به عنوان چهره ماندگار در منطق برگزیده شد. فهرست آثار او بدین قرار است:

– منطق صوری (۲ جلد)، انتشارات دانشگاه تهران، جلد اول ۱۳۳۸؛ جلد دوم ۱۳۵۲ [چاپ بیست و ششم در یک مجلد، انتشارات آگاه].
– مختارات من الادب الحدیث (با همکاری مرحوم دکتر محمد خزائلی)، انتشارات احمد علمی، ۱۳۴۳.

– صرف و نحو و اصول تجزیه و ترکیب، انتشارات نیل، ۱۳۴۵. [چاپ پانزدهم، انتشارات ناهید]
– فرهنگ اصطلاحات منطقی (به انضمام واژه‌نامه فرانسه و انگلیسی)، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۶ [چاپ دوم، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی].

– دوره مختصر منطق صوری، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۳ [برگزیده‌ای از دو جلد منطق صوری].

– ایساغوجی و مقولات، فروریوس، ارسطو، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۳.

– زندگی‌نامه و خدمات علمی و فرهنگی استاد جلال‌الدین همائی، تنظیم و تدوین محمد خوانساری، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۵.

– منطق: به همراه ترجمان احوال فاضل تونی، به اهتمام محمد خوانساری و مهناز رئیس‌زاده، انتشارات مولی، ۱۳۸۶.

– ایقاز الثائمن، محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی، با مقدمه محمد خوانساری و به اهتمام سید محمد خامنه‌ای، بنیاد حکمت اسلامی صدرا، ۱۳۸۷.

آخرین کار مدون علمی دکتر خوانساری تصحیح ایقاز الثائمن ملاحظه‌ای است حاوی مقدمه‌ای به قلم مصحح که خود اثری است کم‌نظیر در معرفی کتاب و محتوای علمی آن و می‌توان گفت، به اعتباری، جوهر فلسفه اسلامی. این مقدمه نمودار احاطه استاد و مهارت او در بیان روشن و باحلاوت مطالب عمیق و پیچیده است که یاد صاحب‌قلمانی چون فروغی را زنده می‌کند و نمونه ممتاز نثر علمی و فلسفی شمرده می‌شود. از وی مقاله‌های بسیار، در موضوعات متنوع، در نشریات سخن، راهنمای کتاب، یغما، ماهنامه آموزش و پرورش، فرهنگ و زندگی، نشر دانش، معارف، نامه فرهنگستان و ... به چاپ رسیده است.

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی در سال ۱۳۸۴ به برگزاری بزرگداشتی در تجلیل از مقام دکتر خوانساری مبادرت کرد که مجموع سخنرانی‌های آن در اثری بانام زندگی‌نامه و خدمات علمی و فرهنگی محمد خوانساری در سال ۱۳۸۶ منتشر شده است. نیز، فرهنگستان زبان و ادب فارسی در سال ۱۳۸۴ جشن‌نامه استاد دکتر محمد خوانساری را منتشر ساخت که در «تازه‌های نشر» همین شماره نامه فرهنگستان به تفصیل معرفی شده است.

